Sári László

Csupa viszonosság itt minden

Nyugat és Kelet

Amikor a hódítók megjelentek Ázsiában, és előadták elképzeléseiket a közös jövőről, az ázsiaiak azt kérdezték tőlük, hogy mi az a tökéletesség, amiről a Nyugat beszél. Mit jelent a tökéletesség mint cél? Tulajdonképpen hová igyekeznek? Milyen lesz a világ, miután mindenki tökéletessé vált? Mi lesz akkor? Ilyeneket kérdeztek az ázsiaiak, s ma is jónéven vennék, ha valaki szépen, okosan elmagyarázná nekik.

Már a legkorábbi napnyugati bölcsek is azt állították, hogy az ember legfontosabb dolga, hogy tökéletesítse magát. Ez a kötelessége, ez a rendeltetése. Ezért születik meg a Jóisten akaratából, ez ad értelmet az életének. A sokaság és az egyes ember létezésének is. A tökéletesedésre törekvés a válasz minden ontológiai kérdésünkre. Na de mégis: biztos, hogy érdemes annyira törekednünk rá? Erőlködni, megfeszülni érte? Kérdezik az ázsiaiak azóta is, mert a Nyugat máig a tökéletesség ígéretével szédíti őket. (És ennek lehetőségével bolondítja saját magát is.)

A legfőbb gondjuk az, hogy a hódítók mindeddig egyetlen tökéletes embert se tudtak mutatni nekik. De elképzelni is bajos az ilyet. Ha pedig mégiscsak sikerül, ki mondja meg, hogyan viselkedik a sok tökéletes ember együtt, milyen a tökéletes társadalom? Milyen lesz a tökéletessé vált világ? Tényleg az üdvözülés útján járunk?

Az ázsiaiak már eszmélésüktől kezdve együtt látták az embert és az emberen kívülit, az egész univerzumot. Az együttlét, az együtt létezés szabályai érdekelték őket, nem az ember külön. – Hiszen csupa viszonosság itt minden! Mindent mindennel összefűznek a viszonyok! – kiáltottak föl mindjárt az első pillanatban, amikor tekintetüket a mindenségre vetették.

Igen, az ember önmagában egyáltalán nem érdekes. *„Mondd, Mester, van-e olyan egyetlen szó, melyet egész életében követhet az ember?" – fordult egykor Konfuciuszhoz egyik tanítványa. A mester így felelt: „Hát nem ilyen szó a kölcsönösség?"* A tanítvány némán meghajolt, és elégedetten távozott.

Ezen a világon valóban annyira közös minden, annyira szoros együttműködésben léteznek a dolgok, hogy a *te* meg az *én* viszonya szinte már nem is számít. Az embereket összefűző viszonyok összessége, meg az ember és az emberen kívüli világ kapcsolata adja ki a teljességet. Csak ez számít, mert úgy, ahogy van, ez mind együtt képes csak megmaradni.

Együtt, egymással kölcsönösségben. Állítják ma is a kínai filozófus követői.

A kölcsönösség nagy és ünnepélyes szava a mi nyugati kultúránkban is elég jól ismert, ám leggyakrabban valamiféle kétoldalú viszonyt jelöl. Ezt a viszonyt a szereplők többnyire egy-egy aktuális helyzet, akció idejére tekintik érvényesnek. A kölcsönösség bejelentésével azt demonstrálják, hogy *ezúttal* maximálisan figyelembe veszik egymás szempontjait. Többek szerint ez a szikár kétoldalúság az egyistenhit meghatározottságából származik. Amikor pedig a két fél közötti akció (párbeszéd vagy cselekmény) lezajlik, az egyezség – egészen a következő ehhez hasonló szituáció kialakulásáig – érvényét veszti.

Konfuciusz és követői értelmezésében ennél sokkal jelentősebb fogalom a kölcsönösség. A kínai ókorban a kölcsönösségi viszonyok teljes hálózatát értették rajta, utak és kerülőutak, döntések és választások összességét, a belőlük származó következményekkel, visszahatásokkal együtt. A nyugati szemlélet akciószerű, alkalmi használatával szemben Konfuciusz és tanítványai sohasem kétoldalú kapcsolatként alkalmazták a kölcsönösség – mindenséget átfogó – gondolatát, hanem mindig is világnézetként.

A régi ázsiai szemléletnek még két meghatározó jellemzője van: az egyik a dolgok hálózatát alkotó egymásmellettiség, a másik meg az egyidejűleg több érvényes ítéletet (állítást) is megengedő, vagyis többértékű logikai gondolkodás. Ez utóbbi szorosan az egymásmellettiség szemléletéhez tartozik, a két elgondolás mintegy egymásból származtatható.

Az ázsiai többértékű logikai gondolkodás azzal a nyugati logikával áll szemben, amely két állítás közül mindig csak az egyiket ítéli helyesnek, a másikat mint helytelent, elveti. A minden esélyt számításba vevő, gondosan körültekintő ázsiai látásmód viszont megköveteli a dolgok egymásmellettiségének az elfogadását. Ennek értelmében pedig megengedi nekünk, hogy az esetek többségében két, három, négy, öt, hat vagy még több állítást is érvényesnek tekintsünk egyidejűleg. Vagyis a régi ázsiai világrendben nem önkényes tehát a viszonyok középpontba helyezése, hanem a szemléletből származó, megkerülhetetlen következmény.

Pontosan ez a szemlélet hiányzik legjobban az európai gondolkodásból, már időtlen idők óta. A többértékű logikában minden döntéshelyzetben kötelezően megjelenő több, különféle állítás számításba vétele, ezek egyidejű érvényességének megengedő gondolata és főleg elfogadása azért nagyon előnyös, mert – főként társadalmi kérdésekben – nem teremt éles szembenállást a döntési helyzetek szereplői között. Sőt, kitűnő lehetőséget nyújt az esélyek okos, türelmes, együttes latolgatására, egyeztetésre.

Vajon miért tekintette Európa mégis célszerűbbnek a kétértékű logikai rendszer használatát? Azért, mert nekünk minden esetben a leggyorsabb és leghatékonyabb megoldásra volt és van szükségünk. Azok a döntések, amelyek nem a leggyorsabban és leghatékonyabban kivitelezhető megoldással szolgálnak, kerülő utaknak vagy egyenesen tévutaknak minősülnek a haladáséhes, türelmetlen résztvevők szemében. Őket igazolja azonban, hogy a technikai haladást a kétértékű logikai gondolkodás mindenkor igen nagymértékben elősegítette, neki köszönhető minden jelentős előrelépés ezen a területen.

Ám ez juttatott minket oda, ahol vagyunk. Haladtunk, haladtunk, ez kétségtelen, de lehet, hogy túlságosan is gyorsan haladtunk. Olyan gyorsan, hogy talán már a célon is túlfutottunk. És nincs út visszafelé az időben, tudjuk jól. Ma már legfeljebb csak lassíthatjuk a haladásunkat, ami azt jelenti, hogy ha van egy csöpp eszünk, akkor legalább nem rohanunk a hatékonyság, az eredményesség, a gyarapodás fokozása érdekében kirabolt, fizikai és szellemi létfeltételeinktől is már-már teljesen megfosztott, csöppet sem ígéretes jövőbe.

Okosabban tesszük, ha fékezzük „haladásunkat", ha céljainkhoz kerülőutat választunk. Ez ad esélyt a kölcsönösség – legszélesebb értelemben vett – fogalmának józan szem előtt tartására, ez ad alkalmat a figyelmes, okos körültekintésre, és a szereplők (magunk és egymás) megkímélésére. Az utak és kerülőutak finom, óvatos próbálgatása, élvezetes kóstolgatása közben még az is megtörténhet, hogy egyszer közelebbi ismeretségbe kerülünk az emberi természettel. Mindeddig arra se volt alkalmunk, hogy a végére járjunk, létezik-e ilyen egyáltalán.

A döntések kockázatos világában való ép, sérülésmentes jelenlét, eligazodás és nyugodt berendezkedés ezt a szemléletet igényli, sőt a régi ázsiai felfogás meg is követeli. Pontosan azt a viszonyközpontú gondolkodást kínálja számunkra, amelyre a világlátásunknak évszázadok óta a legnagyobb szüksége lenne. A nyugati filozófiának sajnos sosem volt erénye a viszonyközpontúság. Azt is bátran kimondhatjuk, hogy kezdetektől fogva hiányzik a filozófiai gondolkodásunkból.

Egészen biztos, hogy a nyugati és a régi keleti világlátás közötti leglényegesebb különbség éppen a viszonyközpontúság kérdésének megítélésében van. Az óvatos, puha, illeszkedő viszonyulás a világhoz egészen másféle magatartást követel, mint az önérvényesítő, világátalakító szemlélet, sőt eltökélt szándék. Nem kétséges, hogy ennek a kétféle viselkedésnek legjellemzőbb jegyei jelennek meg az európai és az ázsiai irodalmi művek hőseinek életében, életvezetési elveiben, cselekedeteiben

is. Erről olvasmányaiból bárki meggyőződhet, s a készen kapott, pontosan leírt magatartási mintákat részletesen is megvizsgálhatja.

Ami még kikövetkeztethető a kétféle szemlélet különbözőségéből, az azért nagyon fontos, mert ez a fajta vizsgálódás valóban az ember végső célját igyekszik kitapogatni, megismerni. Ha a filozófiai gondolkodás feltételezhet egyáltalán ilyen célt. Amennyiben feltételezünk, akkor a régi ázsiai világlátásban és a belőle származó magatartásban egyértelműen a fenntartásra, a megmaradásra és a biztonságra való törekvés jeleit ismerhetjük fel. Határozottan a létező világ megőrzésének eltökélt szándéka nyilvánul meg abban, hogy a változásokhoz óvatosan, puhán igazodó ember sohasem érvényteleníti a múlt eredményeit: az újonnan megjelenő erkölcsi és társadalmi értékek rendszerint nem a régiek helyére kerülnek, hanem azok mellé.

Az európai szemléletből egészen másféle törekvést olvashatunk ki. A nyugati világ hősét leginkább saját, személyes szándékai érdeklik, és az egymástól elkülönítve szemlélt jelenségek beható, aprólékos vizsgálata. Az anyagi világ minden részlete izgatja, minden egyes atomját kezébe veszi, és élve boncolja. Határtalan örömét leli az elemi részek tanulmányozásában. Ebből származnak igen jelentős technikai ismeretei és eredményei, a már említett technikai haladás.

Az emberi társadalom szereplőit is hasonló természettudományos érdeklődéssel és módszerekkel vizsgálja, és hasonlóképpen ábrázolja is. A részletek tökéletes, hibátlan megjelenítése jellemzi a műveket, a jelenségek pontos feltárása és kifejtése. Ez a látásmód a társadalmi folyamatok egyetlen mozzanatát sem hagyja figyelmen kívül. A változások megragadott alkotóelemeiből pedig a nyugati világ történelmének tervező mérnökei saját, teljesen önálló, utópisztikus elképzeléseket konstruálnak.

Beláthatnák végre, hogy a történelem nem játszótér. Nem engedelmes szolgálóleánya az emberi közösségek önjelölt irányadóinak, és nem is a jó tündér, aki a kívánságokat várja. A történelem nem kívánságműsor, hanem hatóság, az intelligens értelem legfelsőbb hatósága. A józan egyeztetések és finom, érzékeny illesztések pszichikai tere. Minden óvatlanságot kegyetlenül megtorol. Nem való mindenkinek.